

PROGRAMFÜZET

**A Magyar Tudományos Akadémia II. világháború története
albizottságának konferenciája**

2026. MÁJUS 21.

Helyszín:

ELTE Lágymányosi Campus Északi Tömb

1117 Bp., Pázmány Péter sétány 1/A

Ferge Zsuzsa Terem (0.100 C) Bejárat III. kapu

A konferencia követhető a Zoom platformon

<https://us02web.zoom.us/j/89970676340?pwd=zmQful0fB7Dz37ml5m4wat0Yliz2K2.1>

Meeting ID: 899 7067 6340 Passcode: 267875

PROGRAM

9:30 – 9:50 **A konferencia résztvevőinek üdvözlése Pók Attila** a kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete tudományos tanácsadója

Megnyitó: Stark Tamás, az MTA II. világháború története albizottság elnöke

Moderátor: Klacsmann Borbála

10:00 – 10:20 **Jakab Attila: XII. Piusz a történetírás és az emlékezetpolitika keresztútjában**

10:25 – 10:45 **Kovács Tamás: A „majdnem sikerült” emlékezetek és azok interpretációi**

10:50 – 11:10 **Virányi Péter: A II. világháború emlékezete és annak használata a propagandában**

11:15 – 11:35 **Turbucz Dávid: Horthy Miklós és a második világháború. Visszatekintés a 21. századból**

11:35 – 11:50 Kérdések, hozzászólások.

11:50 – 12:00 Szünet

Moderátor: Virányi Péter

12:00 – 12:20 **Tornai Csongor, Gáspár: A „Háború a tanteremben”**

12:25 – 12:45 **Bene Krisztián: A második világháborús nyugati hadifogság emlékezete**

12:50 – 13:10 **Bába Viktória: Egy perifériára szorult táborélmény emlékezete: Arthur Koestler *A Föld söpredéke* című művének franciaországi recepciója**

13:15 – 13:35 **Lénárt T. András A második világháború maffiatörténeti megközelítésben – az amerikai eset**

13:40 – 14:00 **Stempler Ádám: Sukarno második világháborús tevékenységének megítélése az indonéz történetírásban**

14:00 – 14:15 Kérdések, hozzászólások.

14:15 – 14:45 Ebédszünet

Moderátor: Stark Tamás

14:45 – 15:05 **Barta Róbert: A háborús döntések dilemmája és dinamikája. Az atomfegyver bevetésének kérdése és megítélése**

15:10 – 15:30 **Lehotay Veronika: A jogalkotással okozott kár kérdése 1945 után – a háborús károk és a jogi helyreállítás dilemmái**

15:35 – 15:55 **Tarnai-Lőrincz Andrea Hedda: „A nyilasokkal cimboráló színésznő” és „a nácik kémnője” – a közszereplők második világháborút követő felelősségre vonásának aszimmetriája a siker, a stigmatizáció, a mártíromság és a nosztalgia keresztmetszetében**

16:00 – 16:20 **Noszkó-Horváth Mihály: A szovjet kényszermunka a kárpótlási iratokban, adatfeldolgozás a levéltárban.**

16:25 – 16:45 **Pritz Pál: A történész felelőssége**

16:45 – 17:00 Kérdések, hozzászólások.

17:00 – Zárszó **Stark Tamás**

ELŐADÓK, ABSZTRAKTOK

Barta Róbert

Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének igazgatója, tanszékvezető egyetemi docens.

A háborús döntések dilemmája és dinamikája.

Az atomfegyver bevetésének kérdése és megítélése

Az előadás általános bevezetője arra keresi a választ, hogy hogyan látjuk ma a háború és etika, a háború és erkölcs viszonyrendszerét, működik-e a háború idején a hadijog és mindez hogyan értelmezhető a második világháború kapcsán. Az előadás második része annak a történelmi narratívának jelenlegi értelmezésére fókuszál, ami az atomfegyver bevetésének dilemmája és az ezzel kapcsolatos döntési mechanizmusok kapcsán a mai napig vitákat gerjeszt. A korabeli és későbbi szovjet, nyugati, valamint a jelenlegi populárisabb (ld. Oppenheimer film) értelmezések áttekintésének célja az, hogy világossá váljon, a kérdés kapcsán miben van konszenzus és hol vannak viták. Végül történelmi értelmezési keretbe próbálom helyezni az USA Egyesített Vezérkari Főnökségének (*Joint Committee of Staffs*) 1950-es kommentárját az atomfegyverek jelentőségéről, miszerint „nehéz elhessegetni azt a nézetet, mely szerint a háborúban ostobaság azon vitatkozni, hogy melyik fegyver erkölcsstelenebb a másikonál. Tágabb értelemben ugyanis maga a háború erkölcsstelen, s az efféle erkölcsstelenség stigmáját annak a nemzetnek kell viselnie, amelyik az ellenségeskedéseket kezdeményezi.”

Bába Viktória

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Romanisztika Intézet, Francia Tanszék, tanársegéd. Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgatója.

Egy perifériára szorult táborélmény emlékezete: Arthur Koestler *A Föld söpredéke* című művének franciaországi recepciója

A franciaországi internálótáborok tapasztalatairól szóló művek viszonylag kevésbé vizsgált részét képezik az európai táborirodalomnak, és a holokausztirodalom

meghatározó szerepe miatt gyakran a perifériára szorulnak. Az előadás Arthur Koestler *A Föld söpredéke* című művének franciaországi recepcióját vizsgálja, arra keresve a választ, hogy a fogadtatás története mit árul el a francia történeti emlékezet és olvasói érdeklődés alakulásáról.

Az elemzés kitér a mű kiadástörténetére, kritikai és tudományos visszhangjára, valamint arra, hogy a francia közeg miként viszonyult ahhoz, hogy külföldi szerzők az internálás tapasztalatát irodalmi formában dolgozták fel. Külön figyelmet kap Koestler ideológiai pozíciójának változása és ennek franciaországi megítélése, továbbá a recepció intézményi és politikai beágyazottsága, beleértve a sajtó és a politikai diskurzus befolyását.

Az előadás célja annak vizsgálata 20. és 21. századi források elemzésével, hogy a franciaországi internálás miként jelenik meg, majd szorul háttérbe a francia historiográfiai és irodalmi diskurzusban.

Bene Krisztián

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Romanisztika Intézet, Francia Tanszék, tanszékvezető egyetemi docens, dékán.

A második világháborús nyugati hadifogság emlékezete

A tengelyhatalmak második világháború alatt hadifogságba került állampolgárainak történetét évtizedeken keresztül általános érdektelenség övezte a kultúrpolitikában és a történetírásban egyaránt. Ennek a háború után kialakult új világrend volt az egyik fő előidézője, ugyanakkor az érintett államok belső politikai és társadalmi viszonyai is komoly szerepet játszottak benne. A hadifoglyok számának eloszlásából kifolyólag a csekély figyelem döntő része a szovjet fogságba került személyeknek jutott, miközben a nyugati hatalmak őrizetébe kerültek kérdésével szinte egyáltalán nem foglalkoztak. Az érdektelenséget fokozta, hogy a nyugati fogság körülményeit – alaptalanul – sokkal elviselhetőbbnek gondolták, ezért nem is tartották fontosnak érdemi vizsgálatát. Mindezekből kifolyólag ennek a több millió (magyar szinten pedig több százezer) embert érintő jelenségnek a vizsgálata viszonylag későn kezdődött meg és a mai napig

is számos kérdést megválaszolatlanul hagyott. A tudományos eredmények hiánya az emlékezetpolitikában is tükröződik, amely szinte teljesen figyelmen kívül hagyta a nyugati fogságot.

Jakab Attila

történész, Holokauszt Emlékközpont.

XII. Piusz a történetírás és az emlékezetpolitika keresztútjában

Amikor XII. Piusz pápa 1958. október 9-én meghalt a megítélése egyöntetűen pozitív volt, szinte szentnek tekintették. Néhány évvel később (1963-ban) viszont elkezdődött az a folyamat, amelynek eredményeképpen mára a XX. századi történelem egyik legvitatottabb egyházi személyisége lett. A polarizált álláspontok két véglete szerint: „a zsidó nép valaha élt legnagyobb jótevője” (Lapide 1967), illetve „Hitler pápája” (Cornwell 1999). A hagiográfia és a történeti megközelítés szinte összeegyeztethetetlenek. Előadás a kutatásból egy eddig szinte teljesen hiányzó megközelítést vázol fel. XII. Piusznak az egyházzal és a pápai hivatalról (Krisztus helytartója) kialakított álláspontjából, illetve zsidóságképéből kiindulva a vatikáni levéltárnak a közelmúltban kutathatóvá tett „Ebrei” fondja (megkeresztelkedett zsidók segélykérő levelei) alapján vizsgálja a „hallgatásai” -t, valamint az európai zsidók üldözésével és holokausztjával szemben tanúsított magatartását.

Kovács Tamás

Nemzeti Köszolgálati Egyetem (NKE) Rendészettudományi Kar (RTK) Rendészetelméleti-és történeti tanszékének vezetője, egyetemi docens.

A „majdnem sikerült” emlékezetek és azok interpretációi

Az előadás fókuszában az a kérdés áll, hogy vajon sikerült-e reálisan értékelni és értelmezni Magyarország II. világháborús szerepét, a magyar politikai elit és társadalom abban játszott szerepét. A szembenézés nehézségeivel lényegében 1945 óta küzd a magyar emlékezet és néha maguk a történészek is. Kimondható, hogy a

nagypolitika a kezdetektől rátelepült a témára, sugallva azt, hogy mi is lenne a helyes válasz. Nem volt kérdés, hogy a szovjet érdekszférában lévő Magyarország esetében mik ezek a helyes válaszok. Ugyanakkor megfigyelhető volt, hogy a magyar történeti emlékezet – még ha ez nem is volt könnyű – de kereste azokat az embereket és eseményeket, amelyek igyekeztek tompítani az „utolsó csatlós” képét. Gondoljunk csak a partizánokra, illetve a kommunista ellenállókra. Az 1980-as években elindult cizelláltabb szemlélete, majd a bekövetkezett rendszerváltás a II. világháború alatti események értelmezésének is újabb lendületet adott. Ugyanakkor a szabadabb emlékezéskultúra felszínre hozta azt is, hogy sokan Magyarországot és a magyar társadalmat csak és kizárólag, mint áldozat látta és láttatta. Mi több: a népbírószági törvény hatályon kívül helyezése újabb teret nyitott a háború újra értelmezésének. Az 1990-es évektől így alapvetően az is megváltozott, hogy kik és mire emlékeznek.

Lehotay Veronika

Miskolci Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Jegtörténeti és Jogelméleti Intézet egyetemi docense.

A jogalkotással okozott kár kérdése 1945 után – a háborús károk és a jogi helyreállítás dilemmái

1945 után Európa romokban állt, azonban ezek a romok nemcsak épületekben, hanem jogviszonyokban és az emberi sorsokban is megjelentek. A kérdés nem az volt, hogy hogyan lehet újjáépíteni az országokat, hanem az is, hogy a jog eszközeivel hogyan lehet azokat a károkat kezelni, amelyek sok esetben helyrehozhatatlannak bizonyultak. A jogalkotás 1945 után rendkívüli történelmi és társadalmi környezetben működött, amelynek célja a háborús károk rendezése, a társadalmi viszonyok stabilizálása és a jogrend újjászervezése volt. A helyreállítást célzó normák azonban számos esetben maguk is újabb érdeksérelmeket idéztek elő. Ez jól megfigyelhető például az 1945 utáni tulajdonrendezési intézkedések során, ahol a történeti igazságtétel új tulajdoni sérelmekkel ütközött. A megalkotott jogszabályok felvetették az igazságosság és a jogbiztonság, a közérdek és az egyéni érdek védelmének a

feszültségét. Az előadás amellet érvel, hogy az 1945 utáni jogalkotás kérdései nem kizárólag történeti vagy tételes jogi kérdésként értelmezhetőek, hanem a modern jogrend egyik fő dilemmájaként is: hogyan képes a jog helyreállítani a megbontott jogrendet anélkül, hogy maga is újabb igazságtalanságokat teremtené.

Lénárt T. András

Szegedi Tudományegyetem Hispanisztika Tanszékének egyetemi docense.

A második világháború maffiatörténeti megközelítésben – az amerikai eset

Az előadás – amely egy folyamatban lévő kutatás részét képezi – az amerikai maffia második világháború alatti szerepét vizsgálja, különös tekintettel Charles „Lucky” Luciano és a szervezett bűnözés együttműködésére az amerikai kormánnyal. A kutatás a történelemtudomány által korábban nem vagy csak kis mértékben használt forrásokon alapul. A háború idején az Egyesült Államok hadvezetése és hírszerzése informális megállapodást kötött a maffiával, amelynek célja a New York-i kikötők biztonságának megerősítése volt, azok megvédése a német szabotőröktől. A Luciano által befolyásolt alvilági hálózatok hozzájárultak a kikötői szakszervezetek ellenőrzéséhez, a szabotázsveszély csökkentéséhez és a feltételezett német ügynökök tevékenységének megakadályozásához. Az előadás bemutatja az együttműködés politikai, katonai és erkölcsi dilemmáit, valamint azt, miként formálta a szervezett bűnözés és az államhatalom viszonyát a háborús szükséghelyzet. Arra is kitérünk, hogy az amerikai maffia milyen szerepet játszott az Egyesült Államokban működő náci szervezetek működésének akadályozásában, valamint milyen hatása volt a maffia világháborús tevékenységének annak nemzetközi, elsősorban latin-amerikai terjeszkedésére, és ezáltal hogyan segítette a szervezet túlélését és fejlődését.

Noszkó-Horváth Mihály

VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár csoportvezető, főlevéltárosa.

A szovjet kényszermunka a kárpótlási iratokban, adatfeldolgozás a levéltárban.

Szovjet kényszermunka, málenkij robot, szovjet hadifogság kevés olyan közösség van Magyarországon, ahol ezek a fogalmak, illetve a mögöttük lévő fájdalmas emlékek a közösségi vagy családi emlékezet szomorú részei ne lennének. A sérelmekhez kapcsolódóan a háború lezárását követően a jóvátételek elmaradtak, ezért a rendszerváltoztatást követően a jogalkotó a személyi sérelmek miatti kárpótlási jogszabályok megalkotásakor kiemelt csoportként kezelte a szovjet kényszermunkára hurcoltak körét. Előadás célja, hogy megismerhetőek legyenek a szovjet kényszermunka miatti kárpótlási eljárások lényegi elemei, és a kárpótlási folyamat során keletkezett iratanyag főbb jellemzői. Az előadás kitér arra is, hogy iratok levéltári feldolgozása hogyan áll, milyen számadatok publikálhatóak, illetve, hogy milyen eddig nem ismert adatok nyerhetőek ki a kárpótlási kérelmekből.

Pritz Pál

ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék ny. tudományos tanácsadója.

A történész felelősség

Való igaz, hogy a második világháború története a 21. században sem lezárt múlt. Ám az idő múlásának kifejezetten kártékony következmény a felejtés, és a tudatos felejtetés. 2022. február 24-én megtörtént, hogy egy európai nagyhatalom, ráadásul a mérhetetlenül sokat szenvedett orosz/szovjet nép mai állama fegyverrel próbálta/próbálja szomszédjával való vitáját rendezni. Ezzel elsőként írta felül 55/70 millió áldozat emlékét. W. Churchill és Th. Roosevelttel bölcsessége is a felejtés áldozata. Mert ma nem akarják tudni, hogy az akkori világ háromosztatuságát felszámolva miért álltak a megtámadott bolsevik állam mellé. A 2023. október 7-i iszonyat és az azt megtorló, Izrael végrehajtotta népirtás pedig széles körben a Holokauszt egyedülállóságát kérdőjelezte meg.

Stempler Ádám

ELTE BTK, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék egyetemi tanársegéd
Sukarno második világháborús tevékenységének megítélése az indonéz történetírásban

Sukarno (1901–1970), az Indonéz Köztársaság alapító elnöke és a nemzet atyja (*Bapak Bangsa*) a 20. századi antikolonializmus egyik legünnepeltebb alakja, ugyanakkor a második világháborús japán megszállás (1942–1945) időszakának egyik legvitatottabb megítélésű politikusa is. A megszállás éveiben Sukarno a .PUTERA propagandaszervezet elnökeként a japán háborús erőfeszítést legitimálta, aktívan mozgósított a *romusha* kényszermunka-program számára, 1943-ban pedig átvette a Felkelő Nap Érdemrendet Hirohito császártól. Tevékenységének historiográfiai megítélése markánsan eltérő narratívák mentén alakult: a holland gyarmati emlékezet fasiszta kollaboránsként, a korai indonéz történetírás pragmatikus nemzetépítőként ábrázolta. A reformkorszak (*Reformasi*, 1998–) levéltári és *oral history* kutatásai azonban lehetővé tették a téma árnyaltabb vizsgálatát. Kérdés, hogy ezek az új megközelítések mennyiben eredményeztek tényleges historiográfiai revíziót, illetve milyen strukturális akadályok szabnak mindmáig határt a kritikai újraértelmezésnek. Jelen előadás Sukarno második világháború alatti tevékenységének megítélését vizsgálja az indonéz történetírásban, különös tekintettel a 21. századi fordulatokra.

Tarnai-Lőrincz Andrea Hedda

Építésügyi Dokumentációs és Információs Központ tervtári információkutatója.

„A nyilasokkal cimboráló színésznő” és „a náciik kémnője” – a közszereplők második világháborút követő felelősségre vonásának aszimmetriája a siker, a stigmatizáció, a mártíromság és a nosztalgia keresztmetszetében

A közéleti szereplők alkalmazkodási stratégiái és azok háború utáni megítélése még nem képezték a második világháborúhoz kapcsolódó kutatások tárgyát. A celebritások felelősségre vonásának egyensúlytalansága tetten érhető többek között a budapesti Nemzeti Színház két színésznője, Szeleczy Zita, és Gárdos Kornélia „nyilas” előadóművészek bűnvádi eljárásán keresztül. Az előadásban kirajzolódik, hogy az igazságszolgáltatás sok esetben nem a felelősségre vonás alatt álló korábban

tanúsított magatartásának tényleges, hazai és nemzetközi jogi fogalmak mentén mérhetővé vált súlyát, hanem a fennálló hatalom reprezentációs igényét, a hatalmi pozícióban lévők egyéni érdekeit, az ügy politikai felhasználhatóságát követte. A felelősségre vonás felülről jövő igénye gyakran szembekerült a passzív ellenállás formájaként megjelenő nosztalgia alulról induló igényével; megjelent a mártírképzés jelensége: az emlékezet nem a cselekvés súlyát, hanem a cselekvő reprezentálhatóságát őrizte meg. Az előadás korábban fel nem dolgozott levéltári és sajtóforrásokra támaszkodva kívánja árnyalni a kollaboráció és utólagos megítélésének kérdését.

Tornai Csongor, Gáspár

Debreceni Egyetem, doktorandusz hallgató.

A „Háború a tanteremben”

Az előadás a második világháború iskolai tanításának komplex kérdéskörét vizsgálja a kerettantervi szabályozás, az érettségi követelmények és az outdoor pedagógiai programok metszetében. Azt elemzi, hogy miként jelenik meg a téma a Nemzeti Alaptantervhez illeszkedő kerettantervekben, valamint az érettségi vizsgakövetelményeiben. A kutatás kitér az emlékezetpolitikai narratívák és a történettudományi eredmények közötti esetleges feszültségekre is. A modern tantárgyi pedagógiában kiemelt figyelmet kapnak az élményalapú, tapasztalati tanulási formák – múzeumpedagógiai foglalkozások, emlékhely-látogatások és tematikus séták –, amelyek lehetőséget teremtenek a forráskritika fejlesztésére, az empátia erősítésére és a történelmi gondolkodás mélyítésére. Az előadás célja annak bemutatása, miként kapcsolható össze a formális tantervi keret és az outdoor programok gyakorlata a 21. századi történelemtanításban.

Turbucz Dávid

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Történettudományi Kutatóintézet
tudományos főmunkatársa.

Horthy Miklós és a második világháború. Visszatekintés a 21. századból

Az elmúlt évek hazai közéleti, politikai diskurzusának egyik központi kérdése lett a háborúhoz való viszonyulás. Egyrészt általánosságban, másrészt pedig az orosz–ukrán háború kapcsán. Az előadás annak bemutatására törekszik, hogyan viszonyult Horthy Miklós kormányzó a Szovjetunióval szembeni hadba lépéshez. A fenti diskurzus részeként ugyanis gyakoriak az utalások a volt kormányzó tevékenységére. A mostani értelmezések fényében a fő kérdések, amelyekre választ keresek, a következők. Be akart lépni Horthy Miklós a Szovjetunió elleni háborúba? Miután ez megtörtént, hogyan értékelte Magyarország hadviselő szerepét? Kitartott a háborús politika mellett? Hogyan értékelte emigránsként az általa is vezetett ország szerepét a második világháborúban?

Virányi Péter

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem c. egyetemi docense.

A II. világháború emlékezete és annak használata a propagandában

A második világháború a 20. század olyan totális tapasztalata, amelynek politikai, morális és kulturális következményei messze túlmutatnak saját kronológiai határain. Bár 1945-ben véget ért, emlékezete nem lezárt fejezet, hanem a 21. században is aktívan működő, mobilizálható politikai erőforrás. Előadás konkrét példákkal bemutatja: miként alakult át a háború emlékezete a hidegháború utáni korszakban, hogyan vált a propaganda egyik központi referenciapontjává, és milyen kihívásokat jelent mindez a tudomány számára. Előadás célja, hogy feltárja milyen szerepet játszik a propaganda az emlékezetpolitika formálásában, és milyen következményekkel jár mindez a kollektív identitásra.